TASVIRIY SAN’AT VOSITASIDA O‘QUVCHILARDA VATANPARVARLIK TUYG‘USINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Yusupova Shoxista Alimjanovna
Guliston davlat pedagogika instituti,
“San’atshunoslik” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada tasviriy san’at darslari orqali o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning pedagogik ahamiyati yoritiladi. Unda rangtasvir, manzara, natyurmort, tarixiy va batal janrlarning tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy rassomlar ijodi, tarixiy xotira, ona yurtga mehr va estetik tarbiya o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik asoslab beriladi. Maqolada tasviriy san’at o‘quvchilarda milliy g‘urur, fuqarolik mas’uliyati va Vatanga sadoqat fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: tasviriy san’at, vatanparvarlik tarbiyasi, estetik tarbiya, milliy qadriyatlar, o‘quvchi shaxsi, badiiy tafakkur.

Insoniyat tarixiga nazar tashlanganda, har bir davrda inson qalbini ezgu maqsadlar sari yetaklagan kuchli ma’naviy tuyg‘ulardan biri Vatanga muhabbat bo‘lgani ko‘zga tashlanadi. Vatanparvarlik oddiy hissiyot emas, balki shaxsning o‘z yurti, xalqi, tarixi, madaniyati va kelajagiga bo‘lgan ongli munosabatidir. Har bir xalq o‘z hayotiy tajribasi, tarixiy xotirasi va ma’naviy qadriyatlari orqali Vatan tushunchasini muqaddas mazmun bilan boyitib kelgan [1]. Shu jihatdan vatanparvarlik insonning ijtimoiy faolligi, fuqarolik mas’uliyati va ma’naviy qiyofasini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Vatanparvarlik tuyg‘usi bir kunda shakllanmaydi. U oiladagi tarbiya, ta’lim muassasasidagi ma’naviy muhit, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar va shaxsiy hayotiy tajriba ta’sirida asta-sekin kamol topadi. Inson bolalik davridanoq ona tili, tug‘ilib o‘sgan joyi, mahallasi, maktabi va yurt ramzlari orqali Vatan haqidagi dastlabki tasavvurlarni hosil qiladi. Keyinchalik bu tasavvurlar bilim, e’tiqod, mas’uliyat va amaliy faoliyat bilan mustahkamlanadi. Shu sababli vatanparvarlik tarbiyasi faqat shior yoki umumiy da’vat bilan cheklanmasdan, o‘quvchining tafakkuri, his-tuyg‘usi, estetik qarashi va xatti-harakatida aks etadigan uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi lozim [4]. Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ta’lim-tarbiya tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, 2023–2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasida yosh avlodda fuqarolik pozitsiyasi, yurt taqdiriga daxldorlik, milliy g‘urur, fidoyilik va Vatan himoyasiga tayyorlik kabi fazilatlarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratilgan [1]. Bu esa umumta’lim maktablarida dars jarayonining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanishni talab qiladi.

O‘quvchilarda Vatanga muhabbat tuyg‘usini shakllantirishda ta’limning turli vositalari muhim o‘rin tutadi. Bular orasida san’atning ta’sir kuchi alohida ahamiyatga ega. Chunki san’at inson ruhiyatiga bevosita ta’sir etadi, uning his-tuyg‘ularini uyg‘otadi, voqelikni obrazlar orqali idrok etishga yordam beradi. Ayniqsa, tasviriy san’at ko‘rgazmaliligi, obrazliligi va emotsional ta’sirchanligi bilan o‘quvchilarda estetik did, kuzatuvchanlik, milliy qadriyatlarga hurmat, tabiat va jamiyatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi [2]. Tasviriy san’at insoniyat madaniyatining eng qadimiy ifoda shakllaridan biridir. Inson o‘z fikri, quvonchi, orzusi va hayot haqidagi tasavvurlarini dastlab tasvir orqali ifodalagan. Qadimgi qoyatosh rasmlari, me’moriy bezaklar, amaliy san’at namunalari, miniatyura va rangtasvir asarlari xalqning hayot tarzi, e’tiqodi, estetik qarashi hamda tarixiy xotirasini saqlab kelgan. Shu ma’noda tasviriy san’at faqat go‘zallik yaratish vositasi emas, balki milliy o‘zlikni anglash, tarixni his etish va Vatan bilan bog‘liq ma’naviy qadriyatlarni o‘quvchi ongiga singdirishning muhim pedagogik manbaidir [3]. Umumta’lim maktablarida tasviriy san’at darslari o‘quvchilarning faqat rasm chizish malakasini rivojlantirish bilan cheklanmasligi kerak. Bu darslar orqali o‘quvchi tevarak-atrofga diqqat bilan qarashni, rang va shakllar uyg‘unligini sezishni, tabiat va inson mehnatidagi go‘zallikni

anglashni o‘rganadi. Shu jarayonda unda ona yurt manzaralari, milliy urf-odatlar, xalq hunarmandchiligi, tarixiy obidalar, milliy liboslar va xalq hayoti bilan bog‘liq tasavvurlar kengayadi [2]. Bunday mazmun o‘quvchining estetik qarashlarini shakllantirish bilan birga, uning qalbida o‘z yurti bilan faxrlanish, uni asrab-avaylash va qadrlash tuyg‘usini ham kuchaytiradi.

Tasviriy san’at darslarida natyurmort janridan foydalanish vatanparvarlik tarbiyasi uchun muhim imkoniyat yaratadi. Masalan, o‘zbekona dasturxon, milliy kulolchilik buyumlari, mevalar, non, atlas mato, do‘ppi yoki kashtado‘zlik namunalaridan tuzilgan natyurmort kompozitsiyasi o‘quvchida oddiy predmetlarga ham milliy ruh va ma’naviy mazmun bilan qarash ko‘nikmasini hosil qiladi. Bunday topshiriqlar orqali o‘quvchi yurtimizning tabiiy ne’matlari, xalqimizning mehnatsevarligi, mehmondo‘stligi va turmush madaniyatini obrazli tarzda idrok etadi [5]. Manzara janri esa o‘quvchilarda ona tabiatga mehr, ekologik madaniyat va tug‘ilgan yurtga nisbatan faxr tuyg‘usini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. O‘quvchilar dars jarayonida mahalla ko‘chalari, maktab atrofi, dala va bog‘lar, tog‘ va daryo manzaralari, tarixiy shaharlar yoki zamonaviy bunyodkorlik obyektlarini tasvirlash orqali Vatan go‘zalligini o‘z nigohi bilan ko‘rishga o‘rganadilar. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarga tabiatni kuzatish, ranglar holatini farqlash, fasllar kayfiyatini sezish bilan birga, uni asrash va qadrlash zarurligini ham tushuntirib borishi muhim [4]. Chunki Vatanga muhabbat faqat so‘zda emas, balki tabiatga, madaniy merosga va atrof-muhitga ehtiyotkor munosabatda ham namoyon bo‘ladi.

Tarixiy va batal janrdagi asarlar o‘quvchilarda vatanparvarlik ruhini shakllantirishda yanada kuchli tarbiyaviy imkoniyatga ega. Bunday asarlar orqali o‘quvchilar ajdodlarimizning jasorati, yurt ozodligi yo‘lida ko‘rsatgan fidoyiligi, xalqimiz boshidan kechirgan murakkab tarixiy jarayonlar haqida obrazli tasavvurga ega bo‘ladilar. Tarixiy mazmundagi tasviriy san’at namunalarini tahlil qilish o‘quvchilarda tinchlikning qadriga yetish, mustaqillikni asrash, Vatan himoyasiga tayyor bo‘lish va o‘z xalqining o‘tmishiga hurmat bilan qarash kabi fazilatlarni rivojlantiradi [3]. Tasviriy san’at darslarida milliy rassomlar ijodidan foydalanish ham o‘quvchilarda vatanparvarlik hissini kuchaytiradi. O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixida xalq hayoti, mehnat jarayoni, tarixiy xotira, milliy urf-odatlar va ona yurt manzaralarini o‘z asarlarida ifodalagan ijodkorlar ko‘p. Ularning asarlarini dars jarayonida tahlil qilish o‘quvchilarga san’atning xalq hayoti bilan bevosita bog‘liqligini anglashga yordam beradi [6]. Bunday asarlar orqali o‘quvchi Vatan tushunchasini mavhum tushuncha sifatida emas, balki xalq hayoti, inson mehnati, tarix, madaniyat va go‘zallik bilan bog‘liq tirik hodisa sifatida idrok eta boshlaydi.

Dars jarayonida kompozitsiya ustida ishlash ham vatanparvarlik tarbiyasi bilan uzviy bog‘lanishi mumkin. Kompozitsiya o‘quvchidan mavzuni anglash, asosiy g‘oyani tanlash, obrazlarni joylashtirish, ranglar uyg‘unligini topish va yakuniy badiiy yechimga kelishni talab etadi. “Mening Vatanim”, “Ona yurt manzarasi”, “Mustaqillik bayrami”, “Ajdodlar xotirasi”, “Tinchlik — eng katta ne’mat”, “Mahallam hayoti” kabi mavzularda ijodiy topshiriqlar berish o‘quvchini mustaqil o‘ylashga, shaxsiy munosabat bildirishga va Vatan haqidagi tasavvurlarini badiiy shaklda ifodalashga o‘rgatadi [5]. Vatanparvarlik tarbiyasida o‘qituvchining metodik yondashuvi ham muhim ahamiyatga ega. Agar o‘qituvchi darsni faqat texnik ko‘nikmalarni shakllantirish bilan cheklab qo‘ysa, tasviriy san’atning tarbiyaviy imkoniyatlari to‘liq ochilmaydi. Shu bois har bir mavzu o‘quvchi hayoti, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va zamonaviy jamiyat bilan bog‘lab tushuntirilishi lozim. Rasm ishlashdan oldin qisqa suhbat, asar tahlili, savol-javob, kuzatish, ijodiy topshiriq va yakuniy muhokama tashkil etilishi o‘quvchining mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Bunday darslarda o‘quvchi tayyor bilimni eshitibgina qolmay, o‘zi kuzatadi, solishtiradi, fikr bildiradi, ijod qiladi va xulosaga keladi [4]. Tasviriy san’at mashg‘ulotlarida fanlararo bog‘liqlikdan foydalanish ham samarali natija beradi. Tarix fani bilan bog‘langan holda tarixiy shaxslar, qadimiy shaharlar va milliy davlatchilik ramzlarini; adabiyot bilan bog‘langan holda badiiy asarlardagi Vatan obrazini; musiqa bilan bog‘langan holda xalq kuy-qo‘shiqlari va milliy ohanglarni; texnologiya va amaliy san’at bilan bog‘langan holda xalq hunarmandchiligi namunalarini tasvirlash mumkin [2]. Bunday yondashuv o‘quvchida Vatan haqidagi tasavvurni keng, hayotiy va yaxlit holda shakllantiradi.

O‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda sinfdan tashqari ishlar ham tasviriy san’at darslarining mantiqiy davomi bo‘la oladi. Rasmlar tanlovi, ko‘rgazmalar, tarixiy obidalarga sayohatlar, muzeylarga tashrif, rassomlar bilan uchrashuv, “Mening Vatanim – mening faxrim” mavzusidagi ijodiy ishlar va bayram tadbirlariga bag‘ishlangan bezak ishlari o‘quvchilarning faolligini oshiradi [6]. Bunday faoliyat o‘quvchini jamoa bilan ishlashga, o‘z ijodiy mahsulini namoyish etishga, tengdoshlari fikrini eshitishga va o‘z mehnatiga mas’uliyat bilan qarashga o‘rgatadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, tasviriy san’at o‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. U o‘quvchida estetik did, badiiy tafakkur va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish bilan birga, milliy g‘urur, tarixiy xotira, ona yurtga mehr, tinchlikni qadrlash, xalq mehnatiga hurmat va fuqarolik mas’uliyatini ham shakllantiradi. Ayniqsa, dars jarayonida milliy mazmundagi mavzular, o‘zbek rassomlari ijodi, tarixiy va zamonaviy hayotni aks ettiruvchi asarlar, ijodiy topshiriqlar va muhokamalardan oqilona foydalanilsa, tasviriy san’atning tarbiyaviy samaradorligi yanada ortadi. Demak, tasviriy san’at darslari yosh avlodni Vatanga sadoqatli, ma’naviy yetuk, estetik didli va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxs sifatida tarbiyalashda keng imkoniyatlarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi 267-son qarori bilan tasdiqlangan “2023-2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi”.
2. Abdurasulov S.F. Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi. T: “Ilm ziyo”, 2011.
3. Hasanov R. Tasviriy san’at asoslari. T.: 2008.
4. Abdurasulov S.F. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. T.: 2002.
5. Yo‘ldoshev O‘.J. tahriri ostida. Umumiy pedagogika. O‘quv qo‘llanma. T.: 2017.
6. Yusupova Sh.A. Tools and criteria of composition in the creative process of fine arts classes of university schools // Current Research Journal of Pedagogics. 2024. Vol. 5, Issue 02. P. 48-58. DOI: https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-05-02-10
7. Pardaboyevich J.N., Hasanovna G.C. Kelajak avlod tarbiyasida tasviriy san’atning roli // T.: 2021.